

BUNĂSTAREA MATERIALĂ – FACTOR DETERMINANT AL STRATIFICĂRII SOCIALE

Gheorghe CĂLCÎI,
dr. în filosofie

Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice, AȘM

Abstract. The presentation is focused on the study of the relationship between welfare and other components of the stratification, the place it has in the social stratification of the population.

În condițiile transformărilor sociale cauzate de tranziția la relațiile de piață stratificarea populației formată conform criteriilor bunăstării materiale a suferit schimbări esențiale. Ele s-au petrecut atât sub influența dezastrelor care au avut loc în economia națională, cât și în rezultatul schimbărilor structurii populației. Printre factorii care au determinat multiplele deformări ale ocupării, bunăstării materiale și utilizarea resurselor pot fi enumărați: apariția pluralismului formelor de proprietate, transformarea structurii ocupării și a veniturilor populației, înlocuirea mecanismelor administrative de repartizare a veniturilor cu cele de piață, reducerea responsabilității omului față de propria bunăstare, repartizarea veniturilor după principiul inegalității etc.

Influența acestor factori au condus la scăderea bruscă a volumului producției industriale și agricole, la creșterea rapidă a numărului populației rămase fără un loc de muncă, a șomerilor, scumpirea produselor alimentare și a mărfurilor industriale, dezechilibrarea sistemului financiar, dezorganizarea circulației banilor, creșterea ratei inflației. Toate acestea au contribuit la scumpirea costului vieții și creșterea bruscă a numărului oamenilor săraci. Se observă, că în condițiile turbulente ale tranziției unele grupuri de populație și-au pierdut locul de muncă au sărăcit definitiv, au devenit săraci “cronici”, alte grupuri trăiesc mai rău ca în perioada de până la tranziție la relațiile de piață, există grupuri de populație care au devenit sărace pentru o perioadă timp, al patrulea grup de populație cu greu își mențin o situație materială bună, și numai o parte neînsemnată a avut șansa de ași îmbunătăți considerabil condițiile de viață. În rezultatul acestor transformări s-a constituit o stratificare socială care complet deferă de structura socială a populației din epoca socialistă.

În scopul investigației schimbărilor petrecute secția de sociologie a IIEȘP AȘM întreprinde o cercetare sociologică a evoluției stratificării sociale la etapa actuală de dezvoltare și funcționare a societății, iar în cadrul acestei teme va fi cercetat compartimentul “Bunăstarea materială – determinantă a stratificării sociale”. Analizei unor aspecte teoretice și metodologice ale compartimentului nominalizat este consacrat prezenta comunicare.

Ideea centrală a cercetării sociologice a bunăstării materiale în baza căreia va fi studiată stratificarea socială a populației Republicii Moldova constă în împărținerea populației țării prin separare, reliefare și analiză în grupuri sociale, care fiecare la rândul său se deosebesc de altele după nivelul de trai și prosperitate. Obiectivul primar al cercetării constă nu numai în relevarea elementelor și straturilor care se deosebesc între ele după nivelul bunăstării materiale, dar se cere de a ierarhiza și a pune în ordine ansamblul de populație și redarea tabloului stratificării sociale a populației după criteriul bunăstării materiale.

Noțiunile de bază ale prezentei cercetări sunt: bunăstarea materială și stratificarea socială.

Cea mai răspândită definiție examinează bunăstarea ca un proces de asigurare a populației cu bunuri materiale și servicii. Indicatorul principal al bunăstării devine gradul de satisfacere a nevoilor oamenilor cu astfel de bunuri. 1(<http://dic.academic.ru./doc.h.sf/econ-dict/3630>).

Însă această noțiune pune accent pe latura materială a vieții și nu ține cont de așa aspecte ca drepturile economice, politice și sociale ale cetățenilor, acestea fiind condiții importante a ridicării nivelului de satisfacere a trebuințelor materiale și spirituale ale omului.

Situându-ne pe pozițiile rolului bunăstării materiale în stratificarea socială considerăm că această noțiune trebuie să fie completată. Individului îi este necesar nu numai să dispună de o anumită avere (bunuri), ci să fie apărată de societate prin lege – de riscul de ași pierde agoniseala sa, să aibă acces la pârghiile de influență asupra mecanismelor repartizării bunurilor materiale și serviciilor. Reieșind din conceptul stratificării sociale, omul trebuie să dispună de posibilități legale de verificare a resurselor materiale și spirituale, să-i fie garantate condițiile unei vieți decente.

În literatura sociologică noțiunea de stratificare socială se utilizează cu în mai multe sensuri, dintre care cel mai răspândit este acela care implică orice formă de diferențiere socială, capabilă să producă elemente de particularitate pentru diverse grupuri. Alteori termenul se aplică numai în cazul utilizării unor criterii specifice de clasificare, ca de exemplu cele legate de venituri, putere, ocupații, prestigiu social, nivel de instruire etc. Deseori conceptul de satisfacere socială se identifică cu cel de structură socială. Stratificarea socială este definită drept o sumă de inegalități structurale între diverse grupuri de indivizi ca o consecință neintenționată a proceselor și relațiilor sociale. Din acest punct de vedere se poate considera că societatea este alcătuită din mai multe straturi ierarhice, având în vârf categorii sociale favorizate, iar la bază pe cele defavorizate. Aceste straturi se deosebesc unele de altele după anumite particularități: caracterul proprietății, sursele și mărimea veniturilor populației, accesul la putere, prestigiul, averea și economiile, originea socială, stilul vieții, nivelul de cultură, etnia, sexul, vârsta etc. Instituțiile proprietății, moștenirii, fiscalității, repartizării bunurilor și serviciilor, sistemul de privilegii, înlesniri și recompense, normele și valorile comune (obiceiuri, tradiții, ritualuri, mituri etc.) determină modul și căile de reproducere, transmitere și consolidare a staturilor sociale. Totodată e de menționat că majoritatea societăților au nu numai un singur sistem de stratificare. Aceste sisteme se bazează pe anumiți factori. De exemplu, indivizii sunt ierarhizați pe verticală conform valorii statusului atribuit. Vârsta, sexul și religia pot sta la baza altor sisteme de stratificare. Acel sistem care este utilizat de sociologi occidentali, atunci când merge vorba de caracteristica claselor sociale, se bazează pe așa criterii ca nivel de studii, profesie, putere și prestigiu. Acesta la rândul lor determină statusul social-economic al indivizilor. Unele sisteme stratificaționale pot funcționa și în paralel: individul este ierarhizat în câteva sisteme: mai întâi de toate el poate fi clasat după criteriul rasial, apoi după factorii social-economici: vârsta, studii etc. Prioritățile sistemelor paralele de stratificare în orice societate are specificul lor. În cercetarea noastră se încearcă de a studia stratificarea socială a populației care se bazează pe factorii social-economici.

Investigarea stratificării sociale în sociologie este o temă tradițională și nodală. Interesul sporit al sociologilor față de această problemă este firesc, deoarece rezultatele cercetărilor stratificării sociale, mai cu seamă profitul și configurația structurilor sociale dau posibilitate de a aprecia originea, manifestarea și dimensiunile inegalităților sociale, permite urmărirea transformărilor care se petrec în țară și peste hotarele ei, ne oferă posibilitatea de a ne pronunța asupra traiectoriei dezvoltării lor din punct de vedere al schimbării caracterului și profunzimea sistemului inechităților sociale.

În investigațiile stratificării sociale există mai multe direcții de cercetare. Două din ele reprezintă mai mare interes. Una se realizează în cadrul analizei funcționale, celălaltă în conceptul teoriei conflictualiste. Reprezentanții analizei funcționale consideră că societatea este compusă din părți complexe legate reciproc, fiecare din ele întreprinde acțiuni concrete sau funcții, îndreptate spre susținerea existenței societății în

întregime. Așa funcționaliști ca T. Parsons, K. Davis, W. Moor consideră, că societățile complexe trebuie să aibă o diviziune largă a muncii, pentru a îndeplini sarcinile trasate și să repartizeze oamenii după pozițiile lor. Acesta garantează o funcționare stabilă a societății și păstrarea statorniciei ei. Dar pozițiile au importanțe diferite. Membrii societății trebuie repartizați în aceste poziții. Obligațiunile legate de fiecare poziție trebuie îndeplinite de către cei care le ocupă.

Pentru ca cei mai calificați și talentați oameni să tindă posturi de muncă care necesită calificări adecvate și responsabilitate, ei trebuie să fie remunerați mai bine. Diferența de remunerare duce la apariția unor clase. Fiecare societate trebuie să dispună de un sistem care ar contribui la ridicare pe scara ierarhică la posturile care cer lucrătorii de o responsabilitate deosebită pe cei mai calificați și capabili oameni. De aici reiese că stratificarea este o necesitate funcțională. T. Parsons susține că importanța poziției sociale ocupată de un individ derivă din sistemul valorilor supreme ale fiecărei societăți. Orișice societate are un sistem specific de valori, care intră în joc atunci când se apreciază calitățile individuale ale persoanelor, performanțele lor, contribuția la realizarea unor scopuri generale.

Dacă funcționaliștii consideră că stratificarea societății asigură o bună și eficientă funcționare a societății, atunci reprezentanții teoriei conflictualiste susțin că stratificarea indică inegalitatea existentă din societate, dominația unor clase și exploatarea altora. Ei consideră că societatea trebuie să fie concepută ca o luptă (conflict) îndreptată spre acapararea resurselor dificile – cum ar fi alimentele, pământul, averea sau puterea. Unele grupuri de oameni prin moștenire sau prin forță au acaparat mai multe din aceste resurse și ating o poziție privilegiată. Oamenii care au ocupat poziții mai înalte în societate în mod necesar vor acționa în conformitate cu interesele lor și în mod constant vor depune toate eforturile pentru a menține a-și spori influența. Sensul concepției conflictualiste este – acapararea a cât mai multe bunuri și servicii dificile, și ca urmare a acestora a puterii în societate și a prestigiului.

La baza teoriei conflictualiste se află lucrările lui K. Marks. El consideră că poziția omului în structurile economice ale societății asociată cu relațiile de proprietate asupra mijloacelor de producție, determină modul lui de viață, valorile, credința, comportamentul oamenilor etc. Acest postulat reduce diferențierea socială la acțiunea numai a unui singur factor, demonstrând în așa fel că stratificarea socială este determinată de baza economică a societății.

Spre deosebire de K. Marks, care a considerat că proprietatea asupra mijloacelor de producere este unicul criteriu al inegalităților sociale, oponenții lui principali Max Weber, Em. Durhum, V. Pareto au elaborat și au fundamentat metoda multidimensională de studiere a stratificării sociale. Dezvoltând concepțiile lor asupra stratificării sociale ei au căutat să depășească neajunsurile semnificative, în opinia lor, a teoriei lui K. Marks, negarea funcțiilor stratificării sociale, ignorarea influenței condițiilor locale asupra diferențierii societății. Autorii și adepții teoriei nominalizate a stratificării sociale, reiese din faptul că sistemul de inegalitate socială nu poate fi măsurat și explicat doar de un singur indiciu, indiferent de importanța și semnificația lui. Poziția ocupată de individ în una sau alta substructură a societății nu redă o caracteristică amplă, exhaustivă și completă a situației lui din societate. Deci poziția economică foarte bună nu este satisfăcătoare pentru asigurarea unui status social ridicat: acest indice rămâne necesar, ca o condiție insuficientă pentru explicarea deosebirilor create în bună starea materială a oamenilor.

În același timp e inacceptabil subestimarea principiilor de bază ale teoriei conflictelor, deoarece pozițiile ocupate de individ în substructurile de origine socială, ocupație, locul lui în sistemul puterii, apartenența la un partid etc. determină posibilitățile social-economice și politice, generează o diversitate de interese, care se

manifestă în conflicte ce apar în rezultatul luptei pentru controlul asupra funcțiilor, repartizării resurselor și a recompenselor. Această multitudine de relații care nu se încadrează în paradigma relațiilor de clasă, se bazează doar pe proprietatea asupra mijloacelor de producție, constituie, baza mării varietăți a inegalităților sociale. Punerea lor în ordine, evidențierea straturilor sociale, aranjarea acestora or în conformitate cu criteriile cerute necesită utilizarea unui set întreg de noțiuni și indicatori. Altfel spus, poziția socială, caracteristica multidimensională a situației sociale a individului este un rezultat al tuturor statusurilor și delimitărilor personale ale omului.

Stratificarea socială, după cum indică rezultatele unor cercetări sociologice efectuate în diferite țări au unele particularități esențiale și fundamentale. În primul rând, s-a constatat că elementele componente (criteriile) ale stratificării acționează asupra reproducerii și constituirii inegalităților în mod diferit: unele exercită o influență mai mare altele mai mică. Se observă că unele părți componente: bunăstarea materială (sursele și mărimea veniturilor, averea) nivelul de studii, originea socială, locul în sistemul puterii, ocupația (profesia, funcția) formează un tip de nucleu, “sprijin” al stratificării sociale. Raportate la acestea alte caracteristici ale stratificării de asemenea fiind de o importanță deosebită (prestigiu, stilul vieții), se prezintă ca derivate, dependente. În al treilea rând, s-a constatat, că indicatorii care fac parte din acest set stabil de caracteristici ale stratificării sociale sunt interdependenți și în relațiile reciproce au o putere mai mică sau mai mare predicativă.

Cercetările sociologice contemporane ale stratificării sociale, și în primul rând cele care au fost efectuate în țările occidentale, indică că pe măsura creșterii nivelului de industrializare a societății un loc de frunte printre determinantele stratificării sociale tot mai des îl ocupă structura profesională. Acest aspect al stratificării sociale este unul din cele mai importante dacă luăm în considerație rolul pe care îl joacă inegalitatea nivelului de calificare și capacitățile omului, coraportul funcțiilor de conducere și executare în situația social-economică a oamenilor. Totodată se observă că rolul profesional al individului devine tot mai strâns legat de multe alte caracteristici care reflectă starea și locul individului în ierarhia stratificațională în întregime: situația economică, nivelul de studii, prestigiu etc. În așa mod, în societatea industrială crește importanța realizărilor personale, în special în sfera producerii ca bază a poziției sociale a omului. În acelaș timp, în rezultatul implementărilor realizărilor progresului tehnico-științific, schimbării rapide a tehnologiilor, reușitele personale ale oamenilor tot mai mult depind de nivelul de studii. Prin urmare, sistemul educațional joacă și el un rol hotărâtor, decisiv pe scara avansărilor oamenilor talentați și capabili la realizarea celor mai complexe și exigente roluri.

Cu toate acestea, în pofida creșterii rolului realizărilor personale, un loc aparte în substructura constituită în baza originii sociale a individului continuă să-l dețină familia și atitudinea nemijlocită a omului față de formarea inegalităților sociale. Copilul este “condus” în societate, în viață, de familia sa. Ea, determină nivelul de studii al copilului, alegerea și obținerea profesiei, a altor caracteristici. Nivelul înalt al bunăstării, aprecierea socială, prestigiul vine la copil iarăși din familie. Originea și apartenența de anumite grupuri sociale oferă o modalitate de a obține anume statusuri. În afară de aceasta, în familie se pun bazele orientărilor gospodărești, morale și psihologice. În procesul socializării, generațiile tinere, asimilează modelele activității vitale și a comportamentului familiei părintești, în același rând și standardele culturale ale consumului, imaginile despre particularitățile și grupurile de săraci și bogați. Familia biologică exercită influența asupra celei tinere contribuind la formarea normelor și orientărilor în domeniul bunăstării materiale, asigurând pornirea ei pe calea vieții, susținând-o în decurs de mult timp. Bunăstarea materială a copiilor, a familiilor lor deseori devine sensul și scopul vieții părinților. În așa mod, redistribuirea valorilor

materiale, a proprietății mobiliare și imobiliare, economiilor personale între familia genetică și familia tânără în rezultatul acordării sistematice a ajutoarelor materiale, dăruirea, trimiterea prin moștenire este unul din modurile reproducerii, transmiterii și consolidării statusului de bunăstare materială și stării materiale în întregime.

Statusul “Putere” de asemenea este un factor determinant al inegalităților sociale. Puterea este un drept instituționalizat, recunoscut care influențează acțiunile altora. Funcționarea în societate a diviziunii muncii constituit în conformitate cu acest criteriu prevede nu numai posibilități diferite de participare a indivizilor la stabilirea obiectivelor, alegerea mijloacelor și căilor de realizare a lor, dar și posibilități inegale de participare la repartizările diferitor resurse inclusiv a celor care sunt adresate satisfacerii nevoilor în diferite mărfuri și servicii. Acest lucru se realizează în primul rând, prin intermediul mecanismului social-economic existent în orice societate, cu ajutorul căruia liderii structurilor puterii, care îndeplinesc cele mai importante funcții, precum și deținătorii de funcții trebuie să dispună de o competență deosebită, care se obține prin studii de lungă durată. Aceștia li se oferă un acces mai larg la bunurile dificile, scumpe și reduse la număr. Acest sistem de remunerare este un stimulent principal în structura obținerii staturilor sociale.

În al doilea rând, rolul factorilor decizionali ai puterii în formarea inegalităților sociale după criteriul bunăstării materiale depinde de gradul de dezvoltare a relațiilor dintre mecanismele de distribuție a bunurilor între membrii societății. Aceste relații includ: 1. Relații de piață, bazate pe cererea de consum și transformarea veniturilor bănești în mărfuri și servicii necesare; 2. Relații non-piață, bazate pe distribuția bunurilor conform anumitor norme și criterii (fonduri publice de consum); 3. Mixte - bazate atât pe acțiunile mecanismului vânzare - cumpărare, cât și pe reglementarea strictă a consumului (sfera locuințelor). Într-o societate cu un nivel înalt de dezvoltare a mecanismului de distribuție a bunurilor problema bunăstării materiale se concentrează în sfera distribuirii veniturilor.

Predominarea sau răspândirea pe scară largă a mecanismelor de distribuție a bunurilor no-piață sau a celor mixte deplasează problema diferențierii după bunăstare spre fundamentarea echității criteriilor și normelor de repartizare a privilegiilor și înlesnirilor pentru unele grupuri de populație luate aparte. În aceste condiții, locul pe care îl ocupă individul în ierarhia puterii poate influența bunăstarea lui materială nu mai puțin de cât profesia sau gradul de competență.

Un anumit aport la constituirea bunăstării materiale a indivizilor în societatea în care a predominat pârgھیile administrative non-piață de distribuție a bunurilor a adus de asemenea apartenența de partidul comunist. Conformismul politico-ideologic, loialitatea, executarea întocmai a cerințelor înaintate de sistem se aprecia mai mult de cât competența profesională, capacitatea de a gândi de sinestătător, de a lua decizii responsabile, de a gândi not-standard. Partinitatea era un criteriu important care determină traiectoria și dinamica carierei profesionale a angajatului, oferea posibilitatea de a ocupa un post de conducere, de a ajunge în stratul nomenclaturii politice. Datorită acestora împrejurări, șansele de a avea un nivel mai ridicat al bunăstării materiale erau mai mari ale membrilor de partid în comparație cu cei fără de partid și rolul acestui factor indirect trebuie de-l avut în vedere.

Natura relațiilor de bază (directe și indirecte) între criteriile considerate cele mai importante ale stratificării sociale într-o formă simplificată poate fi reprezentată grafic (fig.1).

După cum se vede din figura 1. prezentată în setul de criterii care constituie stratificarea socială bunăstarea materială este un fel de indicator al “ieșirii”, și se află cu celelalte în relații funcționale și variabile independente. Bunăstarea materială este prin urmare un factor integrant, care reflectă poziția oamenilor, locul pe care ei îl dețin simultan

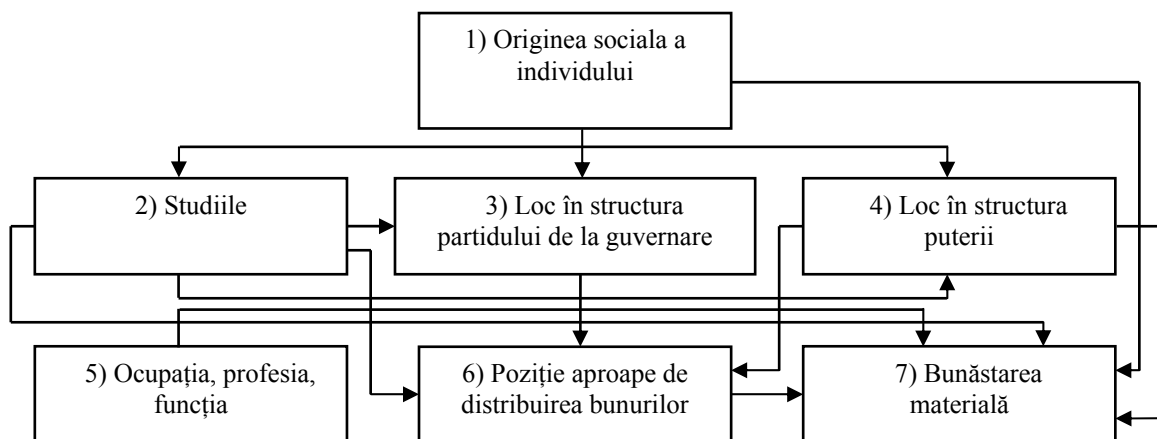

Fig. 1. Legătura reciprocă a bunăstării materiale cu alte elemente componente ale stratificării sociale.

în diverse substructuri ale societății. Mecanismul acestei dependențe este destul de clar: pozițiilor ocupate de indivizii în substructurile sociale corespunzătoare sunt “atribuite” anumite recompense, bunuri, privilegii care servesc drept mijloc de existență, satisfac cerințele și interesele personale. Ele încurajează și stimulează meritele deosebite ale indivizilor și realizarea lor. Aceasta implică posibilitatea utilizării bunăstării materiale ca mijloc sigur adecvat de identificarea straturilor sociale, stabilirii granițelor și distanțelor sociale dintre ele.

Însă, acest lucru nu înseamnă că această determinantă – poziția oamenilor în sistemul stratificării sociale, poate să înlocuiască cele mai semnificative caracteristici ale ei. De exemplu, stratificarea socială a populației după criteriu bunăstarea materială nu permite de a face un concept despre stilul vieții sau utilizarea timpului liber – componente esențiale ale stratificării sociale, deoarece acestea sunt relativ independente de bunăstarea materială. După cum indică rezultatele unor studii speciale, acestea sunt în mare măsură determinate de factorii și măsurile culturale. Același lucru poate fi spus și despre prestigiu. Grupurile evidențiate după criteriul bunăstării materiale pot să nu coincidă cu structurile analogice formate după prestigiu. Dar, cu toate acestea schema propusă a legăturii reciproce a bunăstării materiale cu alte elemente ale statusului social-economic poate fi interpretată și în felul următor: pentru atingerea unuia și același nivel al bunăstării materiale rolul decisiv pentru diferiți indivizi și grupuri sociale poate să-l joace diversele componente ale statusului său, combinația lor. De exemplu, originea socială a unui individ anumit îi permite să ocupe un loc privilegiat în cadrul partidului care se află la guvernare. El a căpătat un post care ia asigurat un nivel ridicat al bunăstării materiale (1,3,6,7. Des.1). Pentru alt cetățean calea spre obținerea acestui nivel al bunăstării a devenit universitatea, care ia dat posibilitate să însușească o profesie valoroasă și ia deschis drumul spre repartizarea bunurilor (1,2,5-7).

În așa mod, stratificarea socială reflectă inegalitatea socială creată în rezultatul accesului limitat a majorității populației la bunurile și resursele societății. Indicatorii bunăstării materiale ne permit măsurarea acestor inegalități. Ei reflectă pozițiile indivizilor în substructurile societății. Stratificarea populației după criteriul bunăstării va fi realizată cu aplicarea altor criterii ale acestui proces. Substructurile desemnate vor fi comparate între ele pentru aprecierea distanțelor între straturi și corespunderii pozițiilor ocupate de indivizi în subdiviziunile societății.